

OBZOR NÁRODOHOSPODÁŘSKÝ

Časopis věnovaný otázkám národohospodářským a sociálněpolitickým.

Orgán Jednoty ku povzbuzení průmyslu v Čechách a Vývozního spolku pro Čechy, Moravu a Slezsko.

(Vychází s podporou České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze.)

Přeměna Prahy a poměry hospodářské a sociální.

Uvažuje Dr. K. Chytil.

Otázka, jež rozvířila poslední dobou veřejné mínění, totiž otázka, označená titulem »zachování starobylého a uměleckého rázu Prahy«, dotýká se svrchovanou měrou zájmů hospodářských a poměrů sociálních. Jelikož s těchto stanovisek nebylo, pokud mi známo, o otázce té jednáno, budiž mi dovoleno si jich povšimnouti, a sice tak dalece, jak o nich může uvažovati pozorovatel, který není odborníkem na poli věd a doktrin národohospodářských.

Příčiny, z jakýchž se bourá a znovu staví, jsou přerůzné. Velké slovo vede při tom spekulace, která se skrývá za titulem stavebního ruchu a užívá i hesel, kterým sama nerada vyhovuje. Takovým heslem jest hygiena, jejíž požadavkům se dává za pravdu, jedná-li se o bourání, ale jakmile se přikročí k stavbě nové, tu příkazy její všelijak se obcházejí. Závažným momentem jest komunikace a vedle ní touha po docílení rázu velkoměstského. Někde, jako při assanaci Josefova a sousedících součástí Starého Města, celá řada těchto i jiných požadavků navzájem se komplikuje.

Tak zvaný stavební ruch jest věcí blahodárnou, stojí-li na pevném podkladě a vyvinuje-li se přirozeně. Pozvídá živnosti stavební a může býti základem jich blahobytu. Co však jsme v posledních letech zažili, to nemůže nás nadchnouti pro stavební ruch v té formě, v jaké po příkladu jiných měst se i u nás objevil. Ve své přednášce o výstavě berlínské (Obzor národohospodářský 1896 č. 21.) uvedl jsem, k jakým zkušenostem se v Berlíně v příčině stinných stránek stavebního ruchu došlo. Faktum jest, že i Praha od té doby

zažila malý stavební krach, ne sice tak akutní, ale za to vleklý. Forcované podnikatelství, riskantní, bez reální base, způsobilo hlavní pohromy řemeslům a některým uměleckým odvětvím. Peněžní ústavy, jež stavební ruch fedrují, vždy dostatečně se předem zabezpečí a při úpadku podnikatele postižen jest pak výhradně živnostník. Případy ty, které i jinde hojně se vyskytují, zavadaly podnět i ku podání návrhů k zákonům, jimiž účastněným živnostníkům mají býti v první řadě zajištěny jich požadavky. Než to není vše. Nedostatek poptávky stlačuje i na tomto poli ceny a ze stísněných poměrů dovedou vždy těžiti kruhy finančně silné, které pak staví za příznivých podmínek takořka do zásoby. Prostředků, jež mají zažehnati takové krise, těžko pak shledati, více než cokoli jiného prospělo by, kdyby postupováno bylo předem na reálním podkladu, dostatečně opřené, a kdyby jasně tkvělo na vědomí, že po sedmi letech tučných mohou přijíti léta hladová. Udržování »stavebního ruchu« v rychlém tempu různými machinacemi, vybízením, lákáním, donucováním, je marno a škodlivo.

V Praze přidružuje se k tomu ještě jeden moment, svědčící o nehospodárnosti, a to jest boření domů, jež jsou v řádném stavu a mohly by sloužiti i na dále. Následkem toho zdražují se stavební místa a zvyšují se pak požadavky. Opětují-li se podobné případy častěji, jako skutečně se děje, dostaneme pořádnou sumu zmrhaného jmění. Jest to stanovisko zcela neekonomické, které snad jednotlivci přináší okamžitý prospěch, ale poškozuje celek. I to jest sice všeobecný proud, vyskytující se i jinde, ale srovnání s jinými městy, jmenovitě německými, na něž rádo se poukazuje, zde plnou měrou neplatí. Domy starých ulic v městech německých, i těch velikých, jsou namnoze chatrné stavby ze dřeva a cihel nebo lepenic, které nerepresentují cenu téměř žádnou, nepřihlížíme-li ovšem někde k ceně starožitnické. Tak tomu je v Hamburku, ve Frankfurtě, v Stuttgartu, Kolíně nad Rýnem a bylo namnoze i v Drážďanech, nám způsobem stavitelským mnohem bližších. Ve všech těch městech nalezneme v starých domech téměř naveskrz jen dřevěné schody, tu i nebezpečí ohně jest značné. Toho v Praze není, domy jsou jako hrady, zdivo jako skály, jak se mohl přesvědčiti každý, když bourána stará prelatura u sv. Mikuláše; když při bourání domu »u Klíčů« udál se záhadný výbuch, bylo obecenstvo nakloněno věriti, že při demolování bylo použito dynamitu.

Ve většině případů, kde přistupuje se k bourání, lze budovu pro novější potřeby upravití vhodnou adaptací, ale většina stavitelů

chová proti této proceduře jakýsi vrozený odpor. Provedení přiměřené adaptace jest sice nyní v Praze řídkým úkazem, ale kde se stalo, podáno svědectví, že touto cestou lze dojíti k výsledkům, novější potřebě hovícím; uvádím jen některé příklady, týkající se závodů živnostenských a obchodních, jako závod Gottwaldův »u Špinků«, dům Rottův a lékárnou Schnöblingovu na Malém náměstí Staroměstském, Hospodářskou banku v Celetné ulici.

Příčinou značných přeměn jest rozšiřování ulic stanovením nových regulačních čar, které do nedávna neustále kolísaly a jež budou nepochybně měněny i na dále. Více než dříve bude zde rozhodovat ohled na projektované komunikace, kterým má se zjednatí dostatečného místa. Jest však otázka, zda technika komunikační jest již tak dokonalá, aby k vůli ní se mohly a měly provádět trvalé přeměny? Zdá se býti přirozeno, že komunikační prostředky se mají řídit dle města a místa, jemuž mají sloužiti, a přece volí se zcela opačný postup — celé ulice, celé partie očekává ten osud, že budou strženy a přeměněny k vůli tratím komunikačním, k vůli dopravním prostředkům, jež snad za deset, patnáct let budou opět zastaralými a vystřídány jinými. Právě ta okolnost, že se má město přizpůsobovati prostředkům komunikačním a nikoliv tyto městu, zdá se mi býti svědectvím, že v pravdě technika komunikační stojí dosud na počátečním stupni, a není to divu, ježto se může opřítí o zkušenosti několika málo let. I ty denně se opakující těžké úrazy a nehody, ta četná neštěstí tomu nasvědčují.

Nesdílím také optimismu zástupců některých ulic, kteří očekávají nevídané povznesení blahobytu z toho, povede-li ulici nějaká dráha. Komunikace městské jsou hlavně k tomu, aby spojovaly vzdálené části města a okolí, a pro jednotlivé ulice spočívá hlavní výhoda v tom, je-li na blízku stanice. Rozložení stanic jest daleko důležitější, než vedení tratí. Projedou-li tisíce a tisíce pasažerů ulicí bez zastávky, tím význam ulice se nepovznese. Naopak chodci se budou takové ulice spíše straniti; již dnes mnohý rád učiní okliku, aby nemusel na př. projíti Spálenou ulicí. Zasednou-li na př. ta sta a sta lidí, která procházejí nyní ulicí Nerudovou, na Malostranském náměstí do vozu, jež opustí na Pohořelci neb za branou, nevyplyne z toho obyvatelům ulice pražádný zisk, ba spíše se vytlačí pasanti pěší jinam, a jestliže je nyní v ulici Ječné o něco četnější frekvence než druhdy, nestalo se to následkem tratí elektrické dráhy, nýbrž tím, že otevřeno bylo spojení s Vinohrady. Jisto jest, že vedením komunikačním utvářejí se nové poměry, přenášejí se ohniska fre-

kvence s jednoho bodu na druhý, ale výsledek je často předem nevypočitatelný.

Pro spojení městské jinde vhodným způsobem lze využití drah do města ústících, ale to pohříchu je v Praze dosti nsnadno. Krom doby výletní a výstavní nelze drah pražských pro rychlou osobní dopravu interurbánní vůbec zužitkovati a i v uvedených případech měrou velice omezenou. Bylo by třeba častějšího odjezdu vlaků, zřízení zastávek, nízké sazby, vůbec patřičného zřetele k vzájemnému styku města s předměstími a okolím. Ale takového, v pravdě velkoměstského spojení, jehož by se dalo docílit alespoň v některých směrech, se hned tak nedožijeme.

Touha, zjednati Praze zevně rázu moderního velkoměsta, svádí k různým pokusům a jeví se často způsobem malicherným a nemístným; snaha vyrovnati se jiným zvrhuje se často v pouhé opičení se. Praha má od pradávna charakter velkoměstský, imposantní a monumentální, a v ohledu tom málokteré město se jí může stavěti po bok; že není tak elastická a podajná, aby každých deset let přijímala modní ráz, právě vládnoucí, bude záhy uznáno za její přednost. Spíše dlužno žádati na nových předměstích, aby nesla pečeť moderního velkoměsta, jako to bývá u měst německých — máme-li si brát vůbec již z nich příklad — kde staré jádro města, jež zůstává z pravidla netknuto, obklopeno bývá rozsáhlými třídami a skupinami vil. Nicméně i hlavní tepny Prahy, Příkopy a Ferdinandaova třída, stále se mění a přijímají každý moderní zjev a rovněž i jiné z hlavních ulic. Více žádati nelze. I v Paříži vedle boulevardů jsou poboční ulice a uličky, jež od staletí zůstaly nezměněny.

Z každé ulice nemohou se státi Příkopy a ani v tom poměru jako tam nemohou se všude prováděti přeměny. Jestli kde jest úplná volnost k rozmachu, k utváření nové čtvrti, jest to v partiích assanačních, kde učiněna úplná tabula rasa. Zde bylo zcela oprávněno očekávání, že v oněch místech vznikne nová čtvrt s tím kýženým velkoměstským rázem, ale to, co vidíme vyrůstati hned v sousedství samé radnice za kostelem sv. Mikuláše v místech bývalé Joachimské ulice, to zůstalo daleko za očekáváním, neboť, alespoň po stránce architektonické, ty počátky nově vznikající čtvrti nevyhovují v žádném ohledu, a mohly by stejně státi v Nuslích nebo Radlicích.

Ty luzné sny o oslňujícím, rušném, moderním, velkoměstském rázu tak záhy prchají. Povrchnímu divákovi nejedná se ovšem o architektonické krásy, ale měřítkem, dle kteréhož odhaduje hodnotu

velkoměsta, jest mu zevní okázalost; shon po ulicích, nádhera výkladních skříní a hostinných etablissementů, kaváren a restaurací. Jsou-li tyto závody rozsáhlými, neskrblí se s epithety velikosti; slyšíme mluvit nejen o velkoobchodech, ale i velkokavárnách a vele-restaurantech, a to stálé opětování tohoto přídavku vzbuzuje domněnku, že hlavně na těchto zjevech spočívá váha velkoměsta. Jest to jen jistý druh obchodů, který působí na pouličního diváka, kdežto valná část vlastního velkoobchodu uzavírá se ve čtyři zdě pisáren a skladišť. Výkladní skříň má získávat kupce pro drobný prodej, má jej upozorniti, lákati a tohoto úkolu dostalo se výkladní skříni hlavně v naší době, a sice měrou tak značnou, že dle tohoto požadavku musí se řídití moderní architektura. Jako při gotických dómech zredukuje se zdívo na nejmenší míru, a hlavní plochu zaujímá skelná tabule, kteráž otvírá pohled do útrob závodu. V Berlíně a Vídni vznikají již domy, jež přes několik poschodí skládají se z pouhých pilířů, obrovskými tabulemi zasklených.

Ve všech dobách, jež lidstvo prožilo, staveny byly tovary na odív, ku prohlédnutí a výběru, v orientu v bazarech, ve středověku v kotech a na podloubích, ale té okázalosti a dotěrnosti jako za našich dnů nebylo, a také není všude, není na př. v Paříži, kde jsou namnoze nákupní domy uzavřené, ale obecně přístupné. Systém výkladní dochází již svého vrcholu, další krok není možný a snad není daleka reakce. Výklady mají vábiti a doporučovati a při tom vzbuzují chtivost a závist. Při bouřích a nepokojích, před nimiž žádné velké město není jisto, ať již vznikají z pohnutek plemenných nebo sociálních, stávají se výklady terčem útoků. Vzpomeňme si na obrázky z Alžíru, jež kolovaly všemi illustrovanými listy. Kdyby někde nastal mocný otřes, kdyby se dostavil velký výbuch dřímajících vášní, bude po celé výkladní slávě veta.

V Praze zůstanou ovšem luxuriosní výklady omezeny jen na některé hlavní třídy, ježto zde není toho odbytu pro zboží luxusové jako v jiných městech, avšak pozorujme krámy a výklady střední velikosti v nových domech a čtvrtích. Zřídka kdy může menší živnostník, jenž v staré odstraněné budově po léta sídlil, vrátiti se v tatáž místa do nového domu; poměry se změnily, činže, reže se zvýšila. Krámek menšího obuvníka, krejčího neb kloboučníka, závod malého truhláře mizí, místo něho dostavuje se obuvní bazar, závod konfekční, magacin nábytku, závody s továrními výrobky, často cizími. V nově vznikajících ulicích znamenáme množení se jistých živností; v domě, dle obvyklé šablony postaveném, umístí se

hokynář, výčep, závod papírnický, tu a tam holičská officína. Na provozování řemesla se nepočítá, zvláště ne takového, jež spojeno jest s hlukem; toho domácí pán netrpí a ostatně na to dům není zařízen. Obchod, jenž v osm, devět se zavírá, jest zajisté mnohem příjemnější partaj než malý řemeslník, který ještě o půlnoci šije na svém stroji nebo něčím klepe — a zdi jsou nyní tak tenké. I větší podnik řemeslný, truhlářský, zámečnický, kamnářský, nevrací se do nových budov, nebyl-li majitel sám s to postaviti si dům zařízený pro živnost. Tak znenáhla mizejí ony dílny, kde po staletí se pracovalo, a z nichž vyšlo i mnohé dílo umělecké.

Výsledkem jest fluktuace obyvatelstva; menší živnostníci musí hledati nové bydlo a místo nich přicházejí noví živlové a mezi nimi i tací, kteří utrpěvše jinde pohromu, zkoušejí své štěstí. Podobní živlové, kteří nemají co ztratit, nebo velký závod, na př. továrna s porculánem a pod. mohou si dovolit experiment, etablovat někde sklad a obchod a zrušit ho, nemá-li úspěchu, avšak menší solidní živnostník se toho nemůže vždy odvážit, ježto nedostaví-li se úspěch, jest zničen nadobro. Tak Praha vypuzuje své dělné obyvatelstvo a nutí je bydleti na předměstích neb v blízkých osadách.

A to není ten jediný převrat, změny sahají výše, i do kruhů, jež za starých poměrů se čítaly k majetným. Majitelé starých rodinných domů jsou postaveni před alternativu, buď stavět nebo prodat. Je-li chuť stavět, vykouzlí se na základě nízkého rozpočtu nadějný výhled na tučnou výnosnost. V četných případech dostaví se sklamaní, ano i úplná zhouba, jejíž doklady shledáváme v oznámeních dražebních. Tyto dny četli jsme podobnou zprávu o domě, zřízeném na místě jedné z nejpamátnějších rodinných budov — rodina druhdy zámožná stala se úplně obětí »stavebního ruchu«. To zastrahuje a majitelé domů neradi se pouštějí do odvážných podniků. Svod přistupuje k nim v jiné formě, ve formě »koupě s příznivými podmínkami«. Je-li více spolujitelů, není nesnadno naléztí podnět k prodeji, rodinný majetek se zpeněží a rozstříkne se na malé podíly, které zúročeny neznamenají pranic.

Stavební spekulace nejen že ráda parceluje velké objekty, ale stejně ráda slučuje pozemky menší; na místě tří, čtyř domů vzniká jeden. Představme si takový postup na př. na Malé Straně v ulici k mostu neb jinde, kde nacházíme řadu menších úhledných domů, poskytujících majitelům slušný pobyt i výnos. Zde nastal by úplný rozvrat poměrů, z majitelů nynějších vrátila by se na stará místa

sotva pětina, z živnostníků, provozujících tam svá řemesla, své obchody, sotva desetina.

Kdyby podobná procedura, jaká se stala assanací, opětovala se i v jiných částech Prahy, vymizel by úplně kmen starousedlého občanstva. Na místo majetku privátního nastupuje již nyní majetek bank, záložen, pojištěven, závodů, často cizozemských, a co zbývá, stane se předmětem obchodů a směn.

To vše by bylo pochopitelné, kdybychom holdovali liberálním zásadám velkokapitalismu, ale při veřejném vystupování stále se klade váha na princip demokratismu a takové zásady, jež nejsou vzaty z doktrin kosmopolitického liberalismu.

Řekne se, že jest to stadium přechodní, ale trvá-li toto stadium po léta, a pokračuje-li se bez přestání dále, vytvářejí se neustále nové poměry. Následky toho jsou již citelné a alespoň křiklavým efektům věnuje se již pozornost. Na Starém Městě nastává depopulace a stesky na neblahé poměry se množí. Ale ku podivu, že východiště hledá se namnoze týmiž prostředky, jež poměry ty přivodily; než přece jen suggesce pozbývá již původní moci, a široké vrstvy počínají již uvažovati a pohlížeti na věc z různých stránek.